

Božidar Jezernik (Univerza v Ljubljani)

Slava Avstrije v »ječi narodov«

Profesorica Neva Šlibar, rojena v Trstu in vzgojena na Dunaju, je po svoji osebni zgodovini in duhovnem profilu ena najodličnejših predstavnikov srednjeevropske omike, izjemno široko razgledana oseba prodornega duha. Vse, ki smo jo imeli čast поблиže spoznati, je očarala z izredno širino svojega intelektualnega obzorja in znanja. S svojo razgledanostjo in strokovno kompetentnostjo je dala neprecenljiv prispevek k boljšemu poznavanju, zlasti med prebivalci Srednje Evrope, ali z drugo besedo, na ozemlju nekdanjega Avstrijskega cesarstva; torej med pripadniki narodov, ki so živeli tesno povezani med seboj več kot 700 let, po uveljavitvi pravice narodov do samoodločbe pa nadaljevali življenje ločeno, v svojem kolektivnem spominu pa so razvili podobo o Avstrijskem cesarstvu kot o »ječi narodov«.

*

A kako in zakaj je prišlo do tega? Socialna mobilnost je bila v fevdalni avstrijski družbi dokaj omejena. Po trnovi poti do družbene uveljavitve so se morali povzpeti še zlasti potomci slovenskih kmetov. Najuspešnejši posamezniki so se vendarle uspeli povzpeti visoko po družbeni lestvici, le da so morali postati del nemške jezikovne in kulturne skupnosti. Najbolj poveden primer o tem je gotovo življenjska zgodba Jurija Vege, rojenega v slovensko govoreči družini v hribovski vasi nad Moravčami. Zaradi svojih izjemnih sposobnosti se je Vega povzpel celo do dednega baronskega naslova. V prošnji za podelitev dednega plemstva pa se je sam razglasil za potomca španskega obubožanega plemiča (Žargi 2005, 314). To se pravi, da se je odrekel svojemu slovenstvu, ker je v njem videl preveliko breme za svojo socialno uveljavitev. Nič presenetljivega, če je prihod demokracije leta 1848 odprl vrata izbruhu razočaranja zaradi stoletnega zatiranja.

Čeprav je bil izbruh nezadovoljstva silovit, pa je avstrijska zavest na Slovenskem ostala živa in močno zasidrana tudi še po tako imenovani Pomladi narodov. Trdne dokaze žive avstrijske zavesti so predstavljali prvi trije javni spomeniki, postavljeni v Ljubljani v čast zgodovinskih osebnosti. Prvi spomenik te vrste v Ljubljani je bil odkrit leta 1860, in sicer v počastitev najslavnejšega ljubljanskega meščana in tudi častnega meščana feldmaršala Radeckega. Njemu je bil posvečen tudi drugi javni spomenik, odkrit leta 1880 (Jezernik 2014, 15). Tretji javni spomenik, posvečen zgodovinski osebnosti, pa je dobil v Ljubljani leta 1886 grof Anton Alexander Auersperg, eden najuglednejših liberalnih politikov v Avstrijskem cesarstvu in tudi izven meja Cesarstva cenjen (nemški) pesnik, rojen v Ljubljani (Jezernik 2014, 88).

Prav zaradi odkritja Auerspergovega spomenika je slovensko nacionalistično gibanje svoje protinemško stališče prvič oznanjalo po ljubljanskih ulicah. Nova narodna zgodovina je bila narodno ekskluzivna in v njej za »inorodce«, zlasti za »nemško« plemstvo, ni bilo več prostora. To stališče, široko uveljavljeno še danes, je Josip Apih ubesedil leto dni po odkritju Auerspergovega spomenika. V njej je izrazil nasprotovanje temu, da bi znamenite osebnosti, kakor so bili Žiga Herberstein, Ivan Kacijanar, grofje Turjaški, Ravbarji in drugi, prištevali k »našemu národu«, pa čeprav jim je zibel tekla »na slovenski zemlji« in so s svojim delovanjem »vplivali na usodo ne samó naše domovine, temveč vse države, in si prislužili častno mesto v zgodovini« (Apih 1887, 285).

A konca avstrijske zavesti slovenskega prebivalstva habsburških kronovin ni prineslo niti veliko nacionalistično razburjenje leta 1886. Še pet let pozneje je v slovenskem literarnem mesečniku *Dom in Svet* njen urednik Frančišek Lampe priobčil sestavek Slava Avstriji! V njem urednik Lampe razlaga, da je »sveta naloga« *Doma in Sveta* vzbujati »domovinsko ljubezen, in sicer nikakor ne manj ljubezen do Avstrije, nego do ožje slovenske domovine«. Po njegovih besedah bi se Slovenci morali zavedati svojega »avstrijskega značaja« ter si želeti in delati na tem, »da bode Avstrija mogočna in slavna«, kajti: »Narod slovenski je del avstrijske države, naš vladar je presvetli cesar avstrijski, zato je Slovincem – drugače nego Nemcem – domovina slovenska tudi domovina avstrijska« (Lampe 1891, 16–7).

Nemški in slovenski jezik

Habsburško cesarstvo je v eni državi združevalo številne narode, ki jih je povezovala edinole skupna dinastija. Z nastopom habsburško-lotarinske dinastije se je začela težnja po poenotenju v državni upravi in zakonodaji. Marija Terezija in njen sin in naslednik Jožef II. sta s tako imenovanim prosvetljenim absolutizmom nameravala ponemčiti vso državo. Namesto latinščine je postala uradni jezik uprave, cerkve in šole nemščina. Sredi devetnajstega stoletja je bila nemščina pogovorni in uradni jezik večine mestnega prebivalstva notranjeavstrijskih dežel, ki je bilo ponosno na razliko v kulturi med njimi in okoliškimi vaščani.

Tudi v vojvodini Kranjski in njenem stolnem mestu Ljubljani je bila nemščina jezik uprave in trgovine. Še v prvi polovici devetnajstega stoletja so redki tuji popotniki, ki so opisali svoje vtise o Ljubljani, poudarjali njeno nemškost. Nemški popotnik Joseph Kreil, denimo, je zapisal, da mu je bilo mesto *Laybach*, zanimivo zato, ker je bilo prvo mesto izven Italije, kjer je na ulici odmeval njegov materni jezik (Kreil 1817, II, 201). Dobro desetletje pozneje je Britanec Charles Frankland v mestu *Laybach* začutil, da se je »vrnil v Nemčijo« (Frankland 1829, II, 284). Nemško so govorili tako tuji priseljenci, kot tudi izobraženi Slovenci, saj je ta jezik veljal za znak višje omikanosti; slovensko govoriti med izobraženci ni bilo ne moderno niti imenitno (»ist nicht modern, nicht nobel«) (Pomilovič 1849, 277), ker je veljala za jezik preprostih kmetov, »bindiše bauern« (Nepodpisano 1870, 247). Nemščino so za komunikacijo uporabljali celo v družini »očeta slovenskega naroda«: »Bleiweisov oče, sestra, brat, mačeha, njegov strijc – vsi mu pišejo nemško« (Lončar 1909, 144). V kranjskem deželnem zboru v Ljubljani so njegovi člani govorili nemško, celo Janez Bleiweis in Lovro Toman.

Prvi javni govor v slovenščini je bil v Ljubljani leta 1845, in sicer ob praznovanju petindvajsetletnice županovanja Hradeckega. Na pobudo dr. Janeza Bleiweisa je Lovro Toman deklamiral slavnostno pesem z naslovom o Ljubljani kot »ljubici nebes in sreče«, ki jo je za to priložnost zložil France Prešeren, in slavil v njej domorodna dela županova. To je bila »slovanska demonstracija« (Lončar 1906, 5).

Zapostavljenost in odrinjenost slovenskega jezika iz kulturnih središč je bila tedaj posledica zgodovinskega razvoja in družbenih razmer, ki so

nemško govoreče povzdignile v »ljudstvo »gospodov« in »nadjudi« (Zbašnik 1905, 537). Marčna revolucija je odpravila absolutizem in fevdalizem ter dala ljudem osebno svobodo in državljske pravice, zato se je porodil tudi odpor zoper tako stanje. Matija Majer, denimo, je v *Sloveniji* 7. julija 1848 pisal: »Nemci hočejo v slavenskih deželah gospodovati, ukazovati in zapovedovati, oni hočejo biti nam gospodi, mi bi pa bili njih hlapci. To je krivica« (Majer 1848, 6).

Slovenščina se je začela uveljavljati v času pospešenega priseljevanja z vasi. Ljubljana, denimo, je štela leta 1788 vsega 10.047 prebivalcev (Vrhovec 1886, 279), leta 1857 pa 20.747 prebivalcev. Dvanajst let pozneje 22.593 in leta 1880 že 24.618 (Lah 1928, 32). Porast števila prebivalcev je šel v veliki meri na račun priseljevanja, saj nobena družina ni bila starejša »ko tri generacije« (Vrhovec 1883, 401). Ljudje so se priseljevali iz vasi v mesta že prej, a ko so prišli v mesto, so bili tujci. Slovenec, ki je hotel služiti vsakdanji kruh kot trgovec, uradnik, odvetnik, zdravnik ali učitelj, se je moral izobraziti v nemščini in poslovati v nemščini. Po besedah Josipa Muršca je tedaj moral žrtvovati »srčno svojo krv in svoje duševne sile za čast tujega naroda »v čega zgodovini se je potopil z vsemi svojimi čini in plemiči, kakor se potope biseri, ako jih vržeš v morje; niti pomnjeti bi se jih ne smel niti poznati jih« (Apih 1888, 125).

»Preklete grablje«

Z odpravo fevdalizma je podeželje postalo vir novih in novih meščanov, ki so vsakdanji kruh zase in za svoje družine iskali v razvijajočih se trgovskih in industrijskih središčih. V mestih so začeli prevladovati ljudje, ki so govorili isti jezik kot okolica mesta, z njimi pa se je spreminjal tudi narodnostni značaj mest (Kolarz 1946, 14–5). Novi priseljenci, ki so v mestu iskali svoj vsakdanji kruh, niso bili več osamljeni posamezniki. Poleg njih je bilo še mnogo drugih prišlekov, s katerimi so lahko komunicirali v domačem jeziku. Zdaj se niso več zadovoljevali z rabo maternega jezika zgolj v privatnem življenju, temveč so hoteli brati časopise v svojem jeziku in svoje otroke dati v šole z domačim jezikom. Maternemu jeziku so dajali prednost tudi v kulturnem življenju, čeprav to ni bilo na najvišjem nivoju. Ko je Drobnič začel 1859 izdajati *Venec gledišnih iger*, denimo, se mu je »že pri tretji cvetlici

venec pretrgal« (Nepodpisano 1862, 110). Toda naslednja leta so prinesla nove prevode in nova izvirna dela. Iz govora neizobraženega kmeta se je tako razvijal negovani jezik kulture.

Ljudstvu, vajejemu, da gospoda uporablja njemu tuj jezik, ki tedaj ni imelo vere v lastno ceno in zmožnost, pa niti to ni bilo tako samoumevno. Zato so ga narodni buditelji morali spodbujati, če so hoteli dati veljavo slovenščini. Matija Majer, denimo, je avgusta 1844 v *Novicah* objavil koroško narodno, ki je zbujala veliko smeha. Zgodba pripoveduje o nekem mladem Slovencu, ki je pol leta preživel na Nemškem in ni hotel več govoriti v svojem maternem jeziku, češ da ne zna več slovensko, ker je že vse pozabil. Za vsako stvar je spraševal: »Wie hasst dos Ding af windisch?« Zgodilo pa se je, da so ležale grablje na tleh. Stopil je na rahlo na zobe, da je grablje narahlo povzdigovalo in spraševal: »Wie hasst dos?« V tem je premočno stopil na zobe in grablje so ga udarile čez usta s tako silo, da se mu je iz ust ulil curek krvi. Zdaj je prav dobro vedel »Wie hasst dos?«, saj se je takoj na ves glas pridušal »Te preklete grablje!« (Nepodpisano 1844a, 138).

Na podlagi Majerjeve zgodbe je Dragotin Dežman napisal pesem Proklete grablje, s katero si je pridobil spoštovanje med narodno zavednimi Slovenci in s katero so ga pozneje večkrat lopnili po ustih. Pesem pripoveduje o Anžetu, »Kraljiča rajnc'ga sinu iz Rot«, ki je »zdelal osmo šolo al maturo« in se vrnil med svoje. Slovensko ni hotel več znati, dokler se ni na sprehodu spotaknil ob grablje, ki so mu izvabile iz ust slovenski besedi: »Proklete grablje!« Pesem zaključuje moralni nauk:

Naj bodi tistim v prid letá povest,
 Ki gèrdit' le domači jezik znajo,
 In druž'ga nič, kot kruh domači jést',
 Če glas slovensk le sliš'jo – godernajo.
 Gotovo ni za tak nesramne žnablje
 Mazila boljšega na svet' kot – grablje? (Dežman 1879, 2)

Zasmehovanje ljudi slovenskega porekla, ki so prevzeli nemški jezik, je bilo poslej stalnica do konca Velike vojne (glej npr. Nepodpisano 1874, 2). Z napredovanjem slovenstva na prelomu stoletja pa je Ljubljana postala »znano središče odkrite slovanske agitacije« in Nemci so bili prisiljeni v umikanje

pred napredujočim slovenskim gibanjem (Kellner in Delisle 1914, 35). Napredovanje slovenstva potrjuje tudi statistika. Če je leta 1846 živelo na Kranjskem 428.000 Slovencev in 38.000 Nemcev, se je do leta 1910 število Slovencev povečalo na 520.000 Slovencev, medtem ko se je število Nemcev zmanjšalo na 28.000. Prav verjetno se je določeno število Nemcev »spreobrnilo« v Slovence (Taylor 1956, 306).

Konec Velike vojne in nastanek nacionalne države Jugoslovanov je prinesel še večji preobrat. Tedaj so se Nemci in ponemčenci v slovenskih mestih začeli učiti slovenščino. Med ponemčenimi meščani pa je zavladala še bojazen pred tem, kaj jim bo prinesla prihodnost, »če ne bodo znali jezika, ki ga govori ljudstvo in katerega so govorili morda tudi še njihovi starši« (š. 1918, 5). Strah je spodbujalo tudi pisanje slovenskega časopisja s pozivi, kakor ga je objavila *Jugoslavija*: »Ako hoče Nemec med nami živeti, naj govori slovenski. Vsaka takozvana kurtoazija z naše strani ni umestna, in je narodni greh« (Nepodpisano 1918, 2).

Zaradi »velike megle«, ki je obdajala Ljubljano, in »slabe mestne razsvetljave« so sredi ceste pred (nemško) kazino zakurili velik »kres«. Jugoslovanski mornarji in vojaki, večinoma iz Primorske in zasedenih krajev Notranjske, so znesli iz kazine in drugih ljubljanskih kavarn vse nemške politične, beletristične in humoristične liste in jih sežigali (Nepodpisano 1919a, 4). Kmalu so sledile še kritike na račun noše, češ: »Po mestu vidimo gospodične, da celo gospe, ki so oblečene v takozvane nemške »dirndl-kostume«. Te vrste obleke niso samo nenarodne, ampak tudi skrajno neokusne. Kaj pa si bodo mislili tujci, ki prihajajo k nam? da so mogoče zašli v kako tirolsko ali gornještajersko gnezdo. Saj je pred mesecem že tako pisal nek italijanski ilustrovan list, da se Ljubljancani oblačijo kot tirolski hribovci« (Nepodpisano 1919b, 3).

Vendar stare navade ne umirajo hitro. To potrjujejo tudi zapisi zoper rabo nemščine v javnosti, ki so se pojavljali prva leta po koncu vojne, kakršen je bil, denimo, zapis, ki ga je priobčil *Slovenec* na začetku leta 1920. Avtor zapisa se je v njem pritoževal, kako takoj po razpadu Avstrijskega cesarstva niti »priznani Germani« niso hoteli več nemško govoriti. A se je dve leti pozneje to že povsem spremenilo. V Ljubljani menda ni bilo mogoče niti prečkati ulice ne obiskati kavarne ali hotela, da ne bi zadel na nemško govorečega človeka. Ta »grda razvada« naj bi bila posebej razširjena med ženskami, ki

naj bi smatrale nemško govornico za »modernejšo« in so bojda celo »priznane narodne dame« na ljubljanskih ulicah uporabljale nemščino (lj. 1920, 5).

Narodnost ali nerodnost?

Sredi devetnajstega stoletja je bila ideja »naroda« med prebivalci Kranjske, Koroške, Štajerske in Primorske novost, večini neznana in nerazumljiva. Tako je nepodpisani pisec v prvem slovenskem časopisu pojasnjeval razliko med besedama *narodno* in *nerodno*: »Nektéri Slovenci ne razločijo, kakor je potreba, teh dveh besedi: narodno in nerodno. Narodno je nekaj lepiga, kar je jednimu ali drugimu narodu lastniga, zato se reče: národnost: Nationalität. Nerodno je pa nekaj malovredniga. Ungeschicklichkeit. Gerdo bi bilo, ako bi mi te dve clo različne besede razločiti ne znali. Zato v glavo si jo zarezimo!« (Nepodpisano 1844b, 155).

Kljub takemu pouku se je nekaterim Ljubljančanom zdelo smešno, da so *Nationalgarde* po slovensko imenovali *národna straža*: »Nekterim Ljubljančanom se smešno zdi, de Nationalgarde »národno stražo« imenujemo. – Sirote v slovenskem jeziku ne véjo, kaj de govorijo! Dragi Slovenci! nikar se jim ne smejajte – saj niso sami tega krivi, de svojiga materniga jezika ne umejo, pa tudi nemškiga ne! Ti človečki mislijo, de je neródnó ravno to kar je národnó, kér ne véjo de národ »Nation« pomeni – tedaj národnó »national«. Odpustite jim: zdey se bodo že začeli, svoj materni jezik učiti, in mu čast skazovati, kakor jo zasluži« (Nepodpisano 1848b, 51).

Benkov Tone pa je v svojem prvem pismu »ljubemu Jožetu«, priobčenem v *Novicah*, pisal, kako je svojim sosedom v okolici Ljubljane še leta 1851 moral razlagati razliko v pomenu besed *narodnost*, *narodski* in *národni* (Benko 1851, 3).

Slovence kot moderen politični narod so oblikovali šele meščani, toda ko so ga začeli oblikovati, so slovenski narod predstavljali samo kmetje. Še več, celo »slovenski buditelji so bili kmetski sinovi!« (Lončar 1911, 59). Slovenski meščanski politični voditelji so mogli računati na močnejšo oporo na deželi kot v mestu in so jo tam tudi iskali. Uspešnost njihovega delovanja je bila tedaj v največji meri odvisna od demokratizacije, zato se je slovenski nacionalizem oblikoval kot izrazito demokratsko in ljudsko gibanje (glej npr. Vošnjak 1905, 115).

Nastajajoči kapitalizem je obračunal s fevdalizmom in meščanstvo je zahtevalo narodno svobodo, da bi moglo razviti svojo gospodarsko moč. Na razvalinah fevdalne družbe je zrasla nova državna ureditev, kulturno življenje pa je zaznamovalo narodnostno gibanje. Z gojenjem domačega jezika in zgodovine, domačega slovstva in narodnega blaga se je vzbujala ljubezen do lastnega naroda (Lončar 1911, 55–6). Slovencem, ki so bili brez svoje države, je bila ideja naroda, kakor jo je razvila nemška romantika, zelo privlačna; dajala je namreč »narodu od države samostojno življenje« (Vošnjak 1913, 541). Slovenski meščani, mnogi med njimi so se sami priselili v mesto, so prav po romantično povzdigovali kmeta in kmečko življenje, češ: »Kar je prišlo s kmetov, je bilo brez izjeme slovensko narodno« (Šuklje 1929, I, 14). Podeželje je dobilo podobo stabilnosti in trajnosti za razliko od stalno spreminjajočega se mesta, in sicer tako glede narodne homogenosti kot zaradi svoje domnevne nezgodovinskosti. To prednost podeželja pred mestom poudarja angleško reklo iz sedemnajstega stoletja »God made the country and man made the town« (Bog je naredil vas in človek je naredil mesto) (Ratcliffe 2002, 97).

Slovenski nacionalizem, ki je sredi devetnajstega stoletja postal gonilna sila modernizacije, je prevzel poudarjeno konservativno retoriko in usmeritev. Dr. Ulaga, denimo, je v govoru 17. julija 1870 pojasnil besedo konservativno s prilikom, v kateri oče nagovarja sina pred odhodom v mesto, naj bo pameten in pošten, marljiv in ko se bo naučil več, kakor znajo kmeti, naj ne bo »zavolj tega ošaben, da bi mene ali mater ali sosede zaničeval« (Nepodpisano 1870, 247). Po notranji logiki političnega tekmovanja so se slovenski konservativni politiki, ki so svoje vrednote izražali z geslom »Vse za vero, dom, cesarja!«, znašli na nasprotnem bregu kot je bilo nemško liberalno meščanstvo. Nasprotovali so odpravi konkordata, šolskemu zakonu, po drugi strani pa zahtevali za reveže občinsko dovoljenje, če bi se hoteli ženiti in podobno, medtem ko so oporo za napredek svoje narodnosti in modernizacijo iskali predvsem v katoliški cerkvi in deželni avtonomiji (Lončar 1911, 62).

Natio et patria

Pomlad narodov je v drugi polovici devetnajstega stoletja prinesla nacionalizacijo družbe, politike in države. Na političnem zemljevidu zahodne Evrope so se pojavile nove nacionalne države, med katerimi sta bili

najpomembnejši Nemčija in Italija. Zedinjena Nemčija je nastala šele po avstrijskem vojaškem porazu leta 1866; rodila se je pa iz prekipevajočega narodnega navdušenja kot odpor proti imperializmu Napoleona. Sprva ni bilo soglasja, kako urediti nemško državo, več soglasja je bilo le glede njenegega obsega. Nemčija naj bi povezala vse dežele od Baltskega do Jadranskega morja, ki so bile kdaj v nemškem »bundu« (Apih 1888, 65). Narodno zavedni Slovenci so na to možnost gledali z velikim strahom. Prepričani so bili, da v veliki Nemčiji ne bi bilo prostora za narodno individualnost Slovencev, saj »v manjšini nasproti ogromnemu broju Nemcev bi zapali uprav tako neusmiljeni germanizaciji kakor pruski Poljaki« (Apih 1888, 65).

V Avstrijskem cesarstvu pomladi narodov ni pričakal avstrijski narod, temveč je ta prišla med ljudstva, povezana s habsburško oblastjo. Če bi nacionalizem v avstrijskem cesarstvu zgolj posnemal zahodni model, bi mogoče postati močna povezovalna sila. Vendar so politični voditelji različnih ljudstev nacionalizem interpretirali na svoj način, drugače od tistega, ki se je uveljavil na zahodu Evrope. V habsburških deželah z etnično mešanim prebivalstvom je bilo težko definirati, čigava *patria* je bila katera dežela, bilo pa je manj dvomov glede tega, kdo od njihovih deželanov je sodil v kateri *natio*. S tem so nacionalisti dobili v roke »novo orožje, s katerim so bili stare bitke« (Sugar 1997, 104–5). Oboroženi z njim so spremenili Avstrijsko cesarstvo v prostor vrste raznolikih, bolj ali manj konservativnih nacionalizmov, ki jih je družilo nasprotovanje osrednji oblasti, dasi so utemeljevali svoje pozicije na izključujočih se načelih.

Ko je bila narodnost povzdignjena na pedestal kot največja in najpomembnejša vrednota, je bil tisti, ki je napadal narod, sovražnik ali izdajalec. Politika je tako postala moralni spopad med dobrim in zlim, podobe političnih akterjev pa popreproščeni liki. Svoje herojske podvige so delali za svojo stvar, pri čemer jih je vodila ljubezen do svojega naroda. Zgodovinske tragedije so se tako spremenile v nezgodovinske: vsa zgodovinska obdobja in dogodki so spominjali na aktualne boje sedanjosti (Berend 2003, 72).

Pojmovanje naroda kot ljudi, ki jih družijo skupna »kri«, pa je bilo tudi samo zgolj konstrukcija. V Ljubljani, denimo, so v političnih bojih uradniki in meščani, ki so bili »po rojstvu slovenske krvi«, hodili z Nemci. Nasprotno pa so bili nekateri plemiči, kakor baron Zois in grof Barbo, na strani Slovencev. Tedaj je več mož odpadlo od slovenske stranke in se pridružilo

Nemcem (Lončar 1906, 13–4). Najbolj notoričen je bil odpad Dragotina Dežmana, ki je bil 1861 izvoljen v deželni in državni zbor na slovenski listi ter je na Dunaj prišel »pod slovensko narodno zastavo«. Tam pa je »uskočil v nemški tabor«, ko je nastopil proti govoru dr. Lovra Tomana, v katerem se je ta zavzemal za narodno enakopravnost. Potem je bil Karl Deschmann ognjevit nasprotnik prizadevanjem slovenskih političnih voditeljev za priznanje narodnih pravic. Ogorčenje proti njemu je bilo tolikšno, da so ga slovenski visokošolci na Dunaju dvakrat pozvali na dvoboj (Lončar 1906, 14). Ko je na volitvah 30. junija 1879 v Ljubljani »narodni kandidat« Josip Schneid dobil 494 glasov, »črni renegat« Karl Deschmann pa »samo 386«, je *Slovenski Narod* dan po volitvah zmagoslavno pisal: »Odsekali smo glavo nemškutarске kači« (Nepodpisano 1879, 1).

Goreč Slovenec je bil sprva tudi Teodor Drenik, ki je svoje dni govoril, da hoče lastnoročno umoriti izdajalca *Deschmanna*, če mu le kdo prevzame skrb za njegove otroke. Vendar je nekaj let pozneje, ko je deželni zbor prišel v nemške roke, tudi Drenik zamenjal stran in se »prelevil v baš tako fanatičnega nemškutarja, kakor je bil prej fanatičen narodnjak« (Šuklje 1933, 125).

Če je Dežman prestopil iz slovenskega v nemški tabor, pa so na drugi strani bili tudi taki, ki so se rodili v nemških družinah, postali pa so slovenski oziroma slovenski nacionalisti. Morda je bil med njimi najbolj zanimiva osebnost Miroslav Hubmajer, rojen v Ljubljani leta 1851 očetu Friedrichu Hubmayerju, po katerem je tudi dobil ime Friedrich. Star nekaj več kot dvajset let je postal vodja društva ljubljanskih tiskarniških delavcev, ki je bilo pred njegovim predsedovanjem dvojezično, sam pa je uvedel izključno slovenske zapisnike in petje samo slovenskih pesmi. Leta 1875 pa je zapustil službo in se pridružil hercegovskim upornikom, kjer si je pridobil visok ugled kot neustrašni »ustaš« Crni Miroslav (glej npr. Jezernik 2018, 45–48).

Zaključek

Pričujoči vpogled v proces oblikovanja slovenske narodne zavesti jasno pokaže, da se je slovenski narod kot politična skupnost s svojo individualno zavestjo začel oblikovati šele v času tako imenovane Pomladi narodov. Tak razvoj je bil posledica procesa modernizacije, ki je tedaj zajel tudi Avstrijsko cesarstvo, del katerega so bile tudi tedanje dežele Notranje Avstrije, v

katerih je pred tem v sožitju živelo prebivalstvo več jezikov. Oblikovanje narodne zavesti je med njimi vzpostavilo občutje solidarnosti, ki je segalo daleč prek deželnih meja. Po drugi strani pa je med njimi vzpostavilo zidove ekskluzivnosti, ki so nekdanje sodeželene razdelili v »domorodce« in »inorodce«, tedaj pripadnike različnih narodov, pač glede na to, kakšen jezik je kdo uporabljal. Poročevalec o ministrskem načrtu o realkah in gimnazijah v Avstriji iz leta 1849, denimo, je menil takole: »od tistih učencov, ki jih je slovenska zemlja rodila, gré pričakovati, de slovenski jezik znajo; če ga pa ne znajo, se ne more slovenska dežela njih rojstna dežela imenovati« (Nepodpisano 1849, 191). Na ta način je vzpostavil povezavo med slovenskim narodom in njegovim teritorijem, na katerem so postali vsi tisti, ki so bili govorci neslovenskega jezika, razumljeni najprej kot drugi, sčasoma pa tudi drugorazredni državljani. V tem procesu so odigrali pomembno vlogo številni politični, ekonomski in verski faktorji, ki pa so se pogosto skrili pod krinko kulture in kulturnih razlik.

Literatura

- Apih, Josip (1887): »Plemstvo in národní razvoj«. V: *Ljubljanski Zvon*, str. 170–176, 282–287, 351–357, 403–407.
- Apih, Josip (1888): *Slovinci in 1848. leto*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Benko, Tone (1851): »Narodske starice«. V: *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči*, 1. prosenca, str. 3.
- Berend, Ivan T. (2003): *History Derailed. Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century*. Berkeley: University of California Press.
- Dežman, Dragotin (1879): »Proklete grablje«. V: *Slovenski Narod*, 29. junija, str. 2.
- Fekonja, Andrej (1884): »Književna poročila«. V: *Ljubljanski Zvon*, str. 694–700.
- Frankland, Charles Colville (1829): *Travels to and from Constantinople, in the years 1827 and 1828*. London: Henry Colburn.
- Hobsbawm, Eric/Terence Ranger (ur.) (1984): *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jezernik, Božidar (2014): *Mesto brez spomina. Javni spomeniki v Ljubljani*. Ljubljana: Modrijan.

- Jezernik, Božidar (2018): *Jugoslavija, zemlja snova*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Kellner, Leon/Arnold, Paula/Delisle, Arthur L. (1914): *Austria of the Austrians and Hungary of the Hungarians*. London: Sir Isaac Pitman & Sons.
- Kolarz, Walter (1946): *Myths and Realities in Eastern Europe*. London: Lindsay Drummond.
- Kreil, Joseph (1817): *Mnemosyne. Ein Tagebuch, geführt auf einer Reise durch das lombardisch-venetianische Königreich, Illyrien, Tyrol und Salzburg, 1815 und 1816*. Leipzig: Hartlebens Verlags-Expedition.
- Lah, Ivan (1928): *V borbi za Jugoslavijo*. Ljubljana: Vodnikova družba.
- Lampe, Frančišek (1891): »Slava Avstriji!« V: *Dom in Svet*, št. 6, str. 16–17.
- lj. (1920): Narodna zavednost; *Slovenec*, 17. februarja, str. 5.
- Lončar, Dragotin (1906): *Politično življenje Slovencev*. Ljubljana: Založil pisatelj.
- Lončar, Dragotin (1909): »Dr. Janez Bleiweis in njegova doba«. V: Josip Tomišek (ur.): *Bleiweisov zbornik*, str. 141–244. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Lončar, Dragotin (1911): *Slovinci. Načrt slovenske socialne zgodovine*. Ljubljana: Komisionalna založba »Delavske Tiskovne Družbe«.
- Majer, Matija (1848): »Slaveni in Nemci«. V: *Slovenija*, 7. Maliserpana, str. 6–7.
- Malavašič (1849): »Ali Krajnc ali Slovenec?« V: *Pravi Slovénc*, 1. Prosénca, str. 2–3; 8. Prosénca 1849, str. 1–2.
- Nepodpisano (1844a): »Nekaj od Slovincov« št. 3. V: *Kmetijske in rokodelske novize*, 28. Velkiséřpana, str. 138.
- Nepodpisano (1844b): »Vstraniše«, št. 3. V: *Kmetijske in rokodelske novize*, 28. Velkiséřpana, str. 155.
- Nepodpisano (1844c): »Nekaj od Slovincov«, št. 3. V: *Kmetijske in rokodelske novize*, 28. Velkiséřpana, str. 155.
- Nepodpisano (1848b): »Smešnice«. V: *Kmetijske in rokodelske Novice*, 29. sušca, str. 51.
- Nepodpisano (1849): »Nekoliko iz ministerskiga načerta«. V: *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči*, 31. kozoperska, str. 190–193.
- Nepodpisano (1862): »Iz Maribora«. V: *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 2. aprila, str. 110.
- Nepodpisano (1863a): »Govor g. poslanca Hermana«. V: *Naprej*, 31. marca, str. 105.

- Nepodpisano (1863b): »Panslavistiški renegat Dežman«. V: *Naprej*, 29. junija, str. 2–3.
- Nepodpisano (1870): »Vse za vero, dom, cesarja«. V: *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 3. avgusta, str. 246–248.
- Nepodpisano (1874): »Iz Notranjskega«. V: *Slovenec*, 21. novembra, str. 2.
- Nepodpisano (1879): »Izid slovenskih volitev 30. Junija«. V: *Slovenski Narod*, 1. julija, str. 1.
- Nepodpisano (1918): »Nemškutarjenje«. V: *Jugoslavija*, 27. decembra, str. 2.
- Nepodpisano (1919a): »Kresovi gore po Ljubljani«. V: *Jugoslavija*, 3. januarja, str. 4.
- Nepodpisano (1919b): »Več okusa«. V: *Jugoslavija*, 12. junija, str. 3.
- Pomilovič, Ivan (1849): »Nekteri narpoglavitejši zaderžki v napredovanju slovenskiga jezika«. V: *Slovenija*, 31. velkiga Serpana, str. 277–278.
- Ratcliffe, Susan (ur.) (2002): *The Oxford Dictionary of Phrase, Saying, & Quotation*. Oxford: Oxford University Press.
- Sugar, Peter F. (1997): *Nationality and Society in Habsburg and Ottoman Europe*. Aldershot: Variorum.
- š. (1918): Slovenski se učijo! V: *Slovenec*, 7. oktobra, str. 5.
- Šuklje, Franjo (1929): *Iz mojih spominov*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Šuklje, Fran (1933): *Sodobniki, mali in veliki*. Ljubljana: Založba »Satura«.
- Taylor, A. J. P. *Habsburška monarhija 1809–1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (prevod izdaje 1948: London: Hamish Hamilton).
- Upward, Allen (1908): *The East End of Europe: the report of an unofficial mission to the European provinces of Turkey on the eve of the Revolution*. London: John Murray.
- Urbas, Viljem (1877): *Dr. E. H. Costa*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Valvasor, Johann Weichard (1689): *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*. Laybach in Nürnberg.
- Vosnjak, Bogumil (1917): *A Bulwark Against Germany. The Fight of the Slovenes, the Western Branch of the Jugoslavs, for National Existence*. London: George Allen & Unwin.
- Vošnjak, Bogumil (1913): »Študije k problemu jugoslovanske narodne misli«. V: *Veda*, str. 524–572.
- Vošnjak, Josip (1905): *Spomini*. Ljubljana: Slovenska Matica.

Vrhovec, Ivan (1883): Zgodovinski pregled kranjskega trgovstva in obrta do francoske okupacije; *Letopis Matice slovenske*, str. 374–408.

Vrhovec, Ivan (1886): *Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Kulturnohistorične študije zajete iz ljubljanskega mestnega arhiva*. Ljubljana: Matica Slovenska.

Zbašnik, Fran (1905): »Prizor iz Elizija ob odkritju Prešernovega spomenika«. V: *Ljubljanski Zvon*, str. 537–543.

Žargi, Matija (2005): »Jurij Vega o sebi« V: *Kronika*, št. 3, str. 313–318.